

Balogh Gábor

Az élettársadalom kulcskérdései és a társadalom egyesített elméletei

Jelen tanulmányban egy sajátos kérdéssel, az élet egy szeletével foglalkozom. Nem biológiai vagy élettudományi megközelítésben. De nem is dichotóm módon fogom fel és írom le a problémát.

Különösen fontos ezt már az elején hangsúlyozni, mert eszmefuttatásom könnyen azt a benyomást keltheti, hogy fizikai vagy élettudományi jelenségeket akarok feltárni és áttekinteni, például természettudományi vagy embertudományi apparátussal. A hasonlóság kétségtelenül csábító, de – mint látni fogják – egyik sem: maga a felfogás nem sorolható be egyértelműen sem a természettudomány, sem a biológia vagy az élettudományok körébe. Céloom ugyanis nem természettudományi vagy élettudományi interpretációját adni a felvetett problémáknak, hanem *kulturális értelmezési lehetőség* szerint tárgyalni néhány fontos kérdést.

Egy-egy kifejezésnek új jelentést vagy tartalmat adok, mert úgy vélem, hogy az új kifejezések interpretációs eszközök adott jelenség egzakt bemutatásához vagy megértéséhez. Egyébként, ahol lehet, kerülöm a túlzott újszerűséget, viszont ahol indokoltnak tartom, ott nem riadok vissza tőle. Meggyőződésem ugyanis, hogy a társadalom egyesített elméletét nem lehet más-ként felépíteni, mint – ha kell – erőteljes szakítással a megrögzött gondolkodásmódtól.

1. Lehetséges-e egyesített elmélet?

Az európai gondolkodás sajátossága, hogy szeret sarkítottan fogalmazni. „Beszédetek pedig legyen: igen, igen – nem, nem” (Mt 5,37). Egy világ épül erre a dichotómiára, az európai ember világa. Az európai ember szembeállítja egymással a dolgokat, hogy értelmezni tudja, vagy ítéletet tudjon mondani. *Az európai ember világa az ellentétek világa.*

Egész gondolkodásmódunkat áthatja ez a zsidó-keresztény *mentalitás*; olyannyira, hogy a világot is rajta keresztül látjuk, értelmezzük és magyarázzuk. Amit napjainkban tudománynak nevezünk, vagy az, hogy kiléptünk a világűrbe és a legkülönbözőbb eszközök segítségével a Naprendszer, sőt az Univerzumot fürkésszük, ennek a mentalitásnak köszönhető. Nem azért, mert a zsidó-keresztény *hitvilág* erre ösztönöz, hanem az ellene való lázadás következtében. Amit ma tudomány címen művelünk, erre a *lázadásra* nyúlik vissza, belőle eredeztethető. Gondoljunk az orvoslás fejlődésére, a csillagászatra, egyáltalán a természet- és embertudományok kialakulására – mind a zsidó-keresztény hitvilággal, főként annak gyakorlatával való szembehelyezkedésből származnak.

Két alapkultúra

Napjainkban *két alapkultúra* találja magát szemben: *a hit és a tudomány kultúrája*, amelyek közös gyökerük ellenére – áldozatoktól sem mentes – kemény csatát vívtak és vívnak egymással. A hit és a tudomány – mindegyik a maga hiedelemrendszerén és gyakorlatán keresztül igyekszik eligazodást adni. Gyakran azonos vagy hasonló szókinccset használva. Például Karl Marx (1818-1883) – akiről közismert, hogy egész életében ateista volt – sokszor nyúlt a Biblia és a hit világához, hogy értelmezzen vagy megmagyarázzon valamit, például a zsidók emancipációját. Bár nem ugyanilyen célból, de Albert Einstein (1879-1955) is a hit világából merített, miközben „profán” dolgokkal foglalkozott: „tudomány vallás nélkül béna, vallás tudomány nélkül vak” – mondta. Nagyon sok kiváló gondolkodónál a hit és a tudomány világa valahol találkozik, és kölcsönösen segíti egymást – függetlenül attól, hogy hívő-e vagy sem a szó vallási értelmében, illetőleg a vallási kultusz elfogadásával és gyakorlásával vagy anélkül foglalkozik a világ dolgaival.

„A kultúra ... mindazt jelenti, amivel az ember sokirányú szellemi és testi képességét kiműveli és kibontakoztatja; amivel ismeretszerzés és munka által az egész világot meghódítani igyekszik; amivel az erkölcsök és intézmények tökéletesítése által a közösségi életet a családban és a társadalomban emberibbé teszi; végül, az idők folyamán műveiben fejezi ki, közli másokkal és örökíti meg lelkének nagy élményeit és törekvéseit, hogy azok sokaknak, sőt az egész emberiségnek felemelkedését szolgálják” (GS 53).

Két alapkultúra, amely a XXI. századra megváltoztatta a világképet, felforgatta a *szellemi világmindenséget*. Régen a hit nevében terjeszkedett Európa, ma a tudomány és a demokrácia nevében. Régen a hit formálta a tudományos gondolkodást, ma a tudomány formálja a hitvilágunkat. Mára a hit világa mintha beszűkülött volna, és ezáltal „a helyére került” – gondolják sokan. De mondhatjuk-e azt, hogy a tudomány diadalmaskodott a hit felett? Egyáltalán nem. Hiszen a tudománynak is megvan a maga hitvilága, amelyre épül, és amely valóban különbözik a hittételek (hitzabályok) hagyományos világától. A tudomány hitvilága ugyanarra épül, mint a hittételek világa: a *bizalomra*. A tudomány világa – a bizalom világa. A hit világa szintén a bizalom világa. Az előző a kísérletekben, a tapasztalatokban és az értelemben, az utóbbi a kinyilatkoztatásban, a gyakorlatokban és a túlvilágban bízik. Mindketten szeretnek tekintélyekre és tényekre hivatkozni. Ám világukban nagyobb súlyt képvisel a bizalom mint a bizonyíték, amellyel egy-egy jelenséget értelmezni és magyarázni tudnak. *Ad absurdum* mindketten képesek kételkedni: a „tudomány embere”, a tudós még a kételkedésben is, a hívő pedig a hiendő dolgokban („hiszem, mivel abszurdum”). Ezáltal hinni annyit tesz, mint bízni valamiben (valakiben), ami (aki) segít eligazodni a világ dolgaiban.

Az ősi hit tehát napjainkra két alapkultúrára tagolódik: a tudomány és a vallás kultúrájára. Bár sokak részéről felmerül kettőjük harca, egyfajta *kultúrharca*, amikor az egyik uralni akarja a másikat. Valójában békességben megférnek egymás mellett, miközben ugyanazoknak a dolgoknak az eredetét, célját és magyarázatát keresik, ugyanazon vagy hasonló dolgokkal foglalkoznak – csak lehet, hogy különböző fogalmakkal, más-más szempontból, és más-más következtetésekre jutva.

Három szubkultúra

A domináns gondolkodásmódokat a *tudományos osztályozás* kisebb-nagyobb területekre, *szubkultúrákba* sorolja be (természettudományokéba, bölcsészettudományokéba, társadalomtudományokéba), vagy paradigmákba foglalja, ezáltal teremtve meg saját fejlődési lehetőségeiket.

A hagyományos felfogás szerint valamennyi nagyobb tudományterület kialakítja a maga szó-készletét, feltevéseinek, elméleti és gyakorlati tevékenységeinek minőségi rendszerét, amelyek segítségével termékenyítőn tud hozzájárulni a fejlődéshez.

Egy-egy jelenség leírásához vagy magyarázatához a tudósok háromféle szellemi struktúrát vesznek igénybe: a matematikai fogalmakat és egyenleteket, a szemantikai hálózatokat és a percepción alapuló sematikus reprezentációkat. Az egyes struktúrák különböző magyarázó erővel rendelkeznek. Matematikai fogalmakkal mindenekelőtt a természettudósok dolgoznak, de a társadalomtudósok egy része, például a közgazdászok szintén a matematikához nyúlnak, ha egy gazdasági jelenséget le akarnak írni vagy modellbe szeretnék foglalni. A szemantikai és sematikus hálózatok, reprezentációk főként a társadalomtudósok és a bölcsészek munkáját segítik, bár vannak esetek, amikor ez alól a természettudósok sem vonhatják ki magukat.

Ha a tudomány három szubkultúráját egybevetjük (vö. 1. táblázat), az is megfigyelhető, hogy a bölcsészek és a társadalomtudósok többet használnak premisszákat, analitikus eszközöket vagy egyéb kritériumokat, mint a természettudósok. Ugyanakkor a természettudósok sokszor figyelmen kívül hagyják vagy minimalizálják a történelmi és társadalmi összefüggések jelentőségét, illetőleg az erkölcsi értékek hatását. A társadalomtudósok és a bölcsészek az utóbbi

időben fenyegetést látnak a biológia előretörésében, és erősen támaszkodnak a szemantikai hálózatokra.

Dimenziók	Természettudósok	Társadalomtudósok	Bölcsészek
1. Elsődleges érdekek	Minden természeti jelenség előrejelzése és magyarázata	Az emberi viselkedések és pszichológiai állapotok előrejelzése és magyarázata	Az eseményekre adott emberi reakciók megértése és a jelentések, amelyeket az emberek tapasztalatait a kultúra, a történelmi kor és az élettörténet függvényében bővítik
2. A feltételek (conditions) bizonyításának és ellenőrzésének elsődleges forrásai	Anyagi entitások kísérletileg ellenőrzött megfigyelései	Viselkedések, szóbeli kijelentések és kevésbé nyilvános biológiai mérések, olyan körülmények között összegyűjtve, amelyekben az összefüggések nem mindig ellenőrizhetők	Írott szövegek és emberi viselkedések minimális ellenőrzési lehetőségekkel
3. Elsődleges szókészlet	Szemantikai és matematikai fogalmak, amelyek témáit a fizika, a kémia és a biológia anyagi entitásai képezik, és azt feltételezve, hogy meghaladják részletes elrendezésüket	Egyének vagy csoportok pszichológiai tulajdonságokra, állapotokra utaló magatartásai és viselkedései – korlátok elfogadásával –, amelyek a megfigyelés kontextusát általánosítják.	Emberi viselkedésre vonatkozó fogalmak, és, az események, amelyek fontos szövegkörnyezetben következtetések levonására ösztönöznek
4. A történelmi körülmények hatása	Minimális	Mérsékelt	Komoly
5. Erkölcsi hatás	Minimális	Nagy	Nagy
6. Külső támogatástól való függés	Nagymértékű	Mérsékelt	Viszonylag független
7. Munkakörülmények	Mind kismértékű, mind széleskörű együttműködés	Kismértékű együttműködések és magányos	Magányos
8. A nemzetgazdasághoz való hozzájárulás	Nagy	Mérsékelt	Minimális
9. A szépség kritériumai	Következtetések, amelyek a természetnek – a gépekkel előállított és matematikai alakban leírható bizonyításokból kikövetkeztethető – legalapvetőbb anyagi komponenseit tartalmazzák.	Következtetések, amelyek az emberi viselkedések átfogó elméletét támogatják.	Választékos prózában leírt szemantikailag koherens argumentumok.

Forrás: Jerome Kagan, 2009: 4-5.

1. Táblázat Három szubkultúra összehasonlítása kilenc dimenzióban

Jerome Kagan (2009) a három csoport sajátos szubkultúráját¹ vizsgálva megállapítja, hogy egy-egy tudományos állítás jelentése függ a megfigyeléstől, amelyre az állítás vonatkozik, továbbá attól, ahogyan adott eljárás keretében a bizonyítás és az elméletet definiáló jelentés-

¹ Jerome Kagan (2009) eredetileg a három tudományterülettel kapcsolatban három kultúráról beszél. Én kapcsolódva a két kultúra előzményhez, az egyes tudományterületeket szubkultúráknak tekintem.

háló létrejön. Ez egyszerűbb szavakkal azt jelenti, hogy a legtöbb állítás jelentése nem mindig nyilvánvaló. Sőt, ugyanazt a szót egészen eltérő jelenségekhez is lehet használni.

Meglátásom szerint eddig formálisan *két ok* miatt nem sikerült egyesített elméletet létrehozni: az egyik a tudományágak sajátosságainak, a másik a tudósok motivációinak tulajdonítható. Ami a *tudományágak sajátosságait* illeti, irányadónak Jerome Kagan álláspontját tekintem, amely a három tudományág sajátosságait kilenc dimenzióban mutatja be (1. táblázat). Az egyes dimenziók: az elsődleges érdekek kritériumából kiindulva a bizonyítékok forrásain, a kialakított szókincsen vagy szókészleten, a különféle hatásokon keresztül a team-munka valószínűségéig, a nemzetgazdasághoz való hozzájárulásig, valamint a munka szépségének, elegáns jellegének megítélésig terjednek. (Természetesen vannak tudósok, akik ennél több vagy kevesebb dimenziót használnak.)

A három tudományág vagy szubkultúra egybevetése arra utal, hogy annyira eltérnek a „felfogások”, hogy lehetetlen még közös nevezőt is találni, nemhogy egyesített elméletet létrehozni. Az egyesített elméletet maguk a szubkulturális sajátosságok zárják ki.

A másik ok, amely az egyesített elmélet kialakításának gátat szab a *tudósok motivációiban* keresendő. Jerome Kagan (2009) szerint valamennyi tudományterületen legalább négy fő tényező motiválja a tudósokat, és ennek megfelelően négy tudóstípus különíthető el:

- az első típusba tartoznak azok, akik szerint az elsődleges cél nem a probléma sajátos tartalmának bizonyítása, hanem annak demonstrálása, hogy „az ember olyan intelligenciával rendelkezik, amely miatt tiszteletet érdemel”; ennek következtében sokan felhagytak saját területük művelésével, és rokon területekre kalandoztak és ott próbáltak felfedezéseket tenni; ez a típus főként a természettudomány művelői közül kerül ki, a természettudósok körébe tartozik;
- a második típust elsősorban azok a társadalomtudósok alkotják, akiket egy-egy jelenség mélyebb megismerésének és megértésének a vágya hajt; olyan témákat, problémákat választanak, amelyek végül más diszciplínához vezetik őket; ez annak tudható be, hogy választott témáik túl bonyolultak; a bonyolultság és a más területekre kalandozás miatt rendszerint kétértelmű magyarázattal tudnak csak szolgálni; a kétértelműség nem egyszer elkedvetleníti őket;
- a harmadik csoport erős motivációt érez a hírnév iránt, hogy az idegenek ismerjék nevüket; ezért olyan szakterületeket és témákat választanak, amelyek iránt a nagyközönség is érdeklődik;
- a negyedik csoport laboratóriumi kísérleteket végez, adatokat gyűjt és elemez; annak örül, ha választott tudományterületükön az általuk kidolgozott eljárásokat bevezetik és alkalmazzák.

Természetesen a három szubkultúra mindegyik típusmotívummal több-kevesebb mértékben rendelkezik: nincsenek kizárólagos típusok. További közös vonás bennük, hogy a karrier és a kutatás szempontjából valamennyit belső hierarchia, ún. státushierarchia jellemez, ami hatással van az egyes tudományterületek megválasztására és a célkitűzésekre.

Nemcsak a művelői, hanem a tanok között is meglevő státushierarchia idáig megakadályozta egységes és egyesített elmélet kidolgozását.

2. Az egyesített elméletújfajta megközelítése

Nem mondom, hogy nekem sikerülni fog egyesített elméletet létrehozni. Viszont fontosnak tartom, hogy a jelenleg uralkodó „bábeli zűrzavarban” sajátos gondolkodásmódommal olyan „kulcsot” készítek és adjak át, amely lehetővé teszi az egyik szubkultúrának legalább egy aprócska szeletén a továbblépést, és amely nyithatja a „torony kapuját”. Ezzel nem másra vál-

lalkozom, mint olyan újfajta megközelítésre, amely kulcs lehet – egyelőre – a társadalom egyesített elméletéhez.

Alapgondolatok

Az ember a világban mint valóságban gyakran tapasztalja – a logikusan felépülő elméleti alapok mögött – a helyzet vagy jelenség bonyolultságát, komplexitását és képlékenységet. Ugyancsak tapasztalja, mennyire bizonytalan következtetések vonhatók le egy-egy jelenség megfigyeléséből – annak ellenére, hogy az adott helyzetet determinisztikusan tételezzük fel. A helyzetek és jelenségek feltárásában, elemzésében és leírásában mutatkozó pontatlanságok arra utalnak, hogy a rendelkezésre álló és feldolgozásra kerülő *információk* esetlegesen és bizonytalanok. Az információk esetlegessége és bizonytalansága miatt következtetésünk, eljárásunk magyarázó ereje, érvényessége korlátozott lesz. Mindezek mögött egy tulajdonság, – szociológiai kifejezéssel – jelenség húzódik, amit a szakirodalom káosznak nevez.

A káosz jelentése

Élettársadalmi kiindulópontom a *káosz*. Káoszról beszélek, illetőleg kaotikus jelenségnek tartok minden olyan jelenséget, amelynél fellelhetők, vagy amelyre érvényesek az alábbi kritériumok: adott jelenség vonatkozásában

- a hagyományos determinista eljárások és módszerek nem vagy csak korlátozott előrejelzést adnak;
- a konkrét kezdeti feltételek legfeljebb statisztikai valószínűséggel közelíthetők meg vagy írhatók le;
- az adott kiinduló helyzetből nem lehet a jövőre vonatkozóan egzakt becslést adni, illetőleg megbízható következtetéseket levonni;
- a kezdeti feltételek bizonytalansága lehetetlenné teszi bármely jövőbeli állapotának vagy helyzetének meghatározását.

Ennélfogva a káosz 'determinizmusa' olyan „determinizmus”, amelyben az okság elve (okozati összefüggés) – jelenlegi tudásunk szerint – nem érvényesül, az entitások jövőbeli helyzete, állapota nem vagy csak rendkívül pontatlanul jelezhető előre. (Ezért a káosz vizsgálatára módszerként a jelenség deduktív, oksági magyarázata helyett a redukcionista leírások vagy értelmezések alkalmazhatók.)

Felfogásom szerint a káosz *iránya* (vektora) egy pont, amely minden irányba mutat. Nem alkalmazható rá a hagyományos determinizmus véletlen felfogása, mint a hagyományos determinisztikus rendszer jellemző tulajdonsága.

A káosz olyan *egyenvalóság*, amelynek *sajátértéke* 1 (egy). A káoszban nagyobb sajátérték nem létezik. Következésképpen a káosz a teljességnek felel meg (*teljességi tétel*).

A káosz *egyenértéke* az élet, amely a semmi és a mindenség között helyezhető el $[0, \infty]$. Az élet (létezés) mindensége nem azonos a káosz teljességével. Részben azért, mert a káosz az életben teljeseedik be, részben azért, mert az élet – elrendezettsége révén – más dimenzióban érvényesül. Ennek ellenére, amikor az élet 'él', rajta keresztül a káosz is megnyilvánul. Úgy is fogalmazhatok, hogy az élet mindensége a káosz teljességének a része, az élet a káosznak köszönhetően teljeseedik be: *a káosz élésvormája az élet*.

Élet és valóság

Az élet nem a káosz kifejeződése; nem referenciálisan viszonyul a kettő egymáshoz. Az élet és a káosz teljességi viszonyrendet alkot. Ez azt jelenti, hogy azonos egyenvalóságot modelálnak, aminek következtében mind a káosz, mind az élet alkalmas a valóság megközelítésére, adott körülmények között a gondolkodás számára megragadható: észlelhető, értelmezhető, megérthető és magyarázható.

Fontos azonban kiemelni, hogy sem az élet, sem a káosz nem azonos azzal, amit valóságnak nevezünk. A *valóság »megragadott«*, érzékelt vagy észlelt, fizikai (természeti) vagy szellemi természetű. Más szavakkal: bizonyos „észlelési sávba” tartozik és elrendezett. A valóság életforma (*design to life*), az élet kifejeződési vagy megnyilvánulási formája.

Ebben az összefüggésben a legnagyobb problémát maga az élet jelenti. Mit nevezhetünk élőnek, vagy elvontabban: életnek? A kérdés első ránézésre – a tudományosság követelményeinek megfelelően – ontológiai választ igényel, vagyis ontológiai problémaként ragadható meg. Bármennyire szokatlan, de a társadalomtudományok is – a maguk sajátos aspektusából – okkal tehetik fel a kérdést. Viszont az egyes társadalomtudományi területek idáig rendkívül visszafogottan és igen szűk keretek közé szorítva értekeztek róla. Akkor is legtöbbször az élet-színvonalhoz, a létminimumhoz stb., vagyis a megélhetéshez vagy a megélhetés bizonyos formájához kapcsolódva tárgyalták: *Élni annyit tesz, mint jól lenni* – annak *szociális* értelmében.

Az életnek ilyen értelmű megközelítése *instrumentálisan* fogja fel azt, és instrumentális magyarázatot kínál a problémára. Az élet eszköz, illetőleg keretül szolgál az egyéni vágyak kielégítéséhez. Ez azt jelenti, mintha

- az életet tárgyként lehetne kezelni,
- egyformán gondolkodhatnánk az élettelenekről és az élőkről, illetőleg
- az életnek és a társadalmi kapcsolatoknak nem társadalmi céljai lennének.

Élettársadalmi modellem ezen az állapoton kíván változtatni, miközben úgy beszélek az élet-ről, hogy annak nem az ontológiai tartalmára fókuszálok, hanem *típusosságán* keresztül valóság szempontjait tárom fel. És úgy foglalkozom a társadalommal, hogy annak *életreleváns* alapjait rakom le. Az eljárás eredményeként az általam *élettársadalomnak* nevezett jelenség kulcs lehet a társadalom egységesített elméletéhez.

Közelítésmódok

Az egyesített elmélet korábbi közelítésmódjai nem az életre, annak típusosságára összpontosítottak, és nem az életreleváns alapokat hangsúlyozták. Közülük kettőt, *Talcott Parsons*nak (1902-1979) az *evolúciós univerzáléit*, valamint *Alan Page Fiske*nek a társadalmi kapcsolatok egyesített elméletére vonatkozó felfogását emelem ki. Annak ellenére, hogy a témához, vagyis a „nagy egyesített elmélet” kialakításához nem tekintem mérvadónak a rendszerelméletet, mert magyarázataiban és leírásaiban figyelmen kívül hagyja az élés- és életformák típusosságait, életreleváns alakzatait, de elég gyakran fontosabb dinamikus tulajdonságait (aperiodikus, kváziperiodikus vagy kaotikus mozgás jellegét) is. Ezáltal kevés bepillantást engednek a közép-szintű társadalmi jelenségek viselkedésének hátterébe.

Evolúciós univerzálék

Talcott Parsons (1971) a társadalmat *szociális rendszertípusnak* nevezi, amelyet nagyfokú önmagának elégségesség jellemez. Ebből következően nála a társadalom cselekvési alrendszer-státusz besorolást kap. A társadalom mint cselekvési alrendszer egyrészt elkülönül a környezetétől (miközben cserekapcsolatban áll vele), másrészt alkalmazkodik környezetéhez (hogy ki tudja aknázni a fizikai erőforrásokat). A társadalom önállóságának kontextusaként a fizikai környezethez alkalmazkodás mellett a társadalmi célelérés jelenik meg. Míg a fizikai környezethez való alkalmazkodás a társadalomnak a gazdasági, addig a társadalmi célelérés a politikai működésére vonatkozik. „A társadalmi önállóság harmadik kontextusa az egyes tagok személyiségét érinti” – fogalmaz Parsons, melynek lényege, hogy a társadalom és a tagjai között a működés érdekében integráció valósul meg, aminek keretében a társadalom számíthat, hogy tagjai hozzájárulnak a működéséhez. Az integráció során (következtében) a társada-

lom és a személyiségrendszerek között interpenetrációs zóna létesül, amelybe internalizálódnak a kulturális alrendszer egyes összetevői is. A társadalmi rendszer negyedik összetevője a „kollektív reprezentációk”, amelyeket Parsons az értékek kulturális mintáinak hív, és „amelyek a társadalmi rendszer *kívánatos típusait* definiálják.”

A parsonsi felfogásban a társadalmak és a szociális rendszerek nem teljesen fedik egymást, a kulturális rendszerek több társadalomban is intézményesedhetnek, illetőleg „egy társadalmi rendszer két vagy több társadalom szociális struktúrájába és/vagy kultúrájába is beépülhet, két vagy több társadalom tagjaival is összekapcsolódhat.”

A társadalmak strukturálisan változnak. A strukturális változások evolúciós változások, progresszív jellegűek. A strukturális változásoknak progresszív jellegű a differenciálódás és az ún. adaptív feljavítások adnak. Parsons *differenciálódásnak* nevezi „a társadalmi rendszer egy egységének vagy struktúrájának felosztódását két vagy több struktúrára, amelyek jellemző jegyeik és a rendszer számára való funkcionálásuk tekintetében különböznek”, *adaptív feljavításnak* pedig azt a folyamatot, „amelynek révén az erőforrások nagyobb köre válik a társadalmi egységek számára hozzáférhetővé, s ezért működésük megszabadulhat némely elődeiket érintő korlátozástól.” A differenciálódás és az adaptív feljavítások következtében a rendszer magasabb rendűvé (magasabb szintűvé) válik és megnő bonyolultsága, más szóval: fejlettebb lesz.

Az evolúciós változási folyamatok szempontjából fontos feladat hárul az ún. evolúciós univerzáléokra. Talcott Parsons (1964) szerint az *evolúciós univerzálé* „minden olyan, a további evolúció szempontjából meghatározó fejlemény, ami nem csupán egyetlen esetben jelenik meg, hanem több, egymástól eltérő körülmények között működő rendszer is »rátalál«.” Más szavakkal: „az evolúciós univerzálé olyan struktúrák és ehhez társuló folyamatok komplexuma, amelynek kifejlődése oly módon növeli meg egy adott osztály élő rendszereinek hosszú távú alkalmazkodó képességét, hogy csak az e komplexumot kifejlesztő rendszerek tehetnek szert magasabb szintű általános alkalmazkodó képességre.” Az alkalmazkodási képesség jelenti:

- a természet feletti uralom aktív fenntartását,
- a környezet megváltoztatásának képességét,
- a túlélés képességét, és végezetül
- a bizonytalanság kezelését.

Azok a fajok vagy fejlettebb rendszerek, amelyek nem fejlesztenek ki új univerzálékat, nem jutnak el az általános alkalmazkodási képesség magasabb szintjére, viszont nem feltétlenül ítéltetnek kihalásra. Ám azok a társadalmak, amelyek rendelkeznek velük, jelentős előnyre tesznek szert, ha alkalmazzák és intézményesítik őket. „A rendszer további fejlődése során az univerzálék hajlamosak saját maguk lényeges megváltoztatására, rendszerint még összetettebb struktúrák kialakítása révén.”

Tehát az evolúciós univerzálék a strukturális innováció egyik különösen fontos típusát képezik, amely szükséges ahhoz, hogy a fejlődés érdekében az alkalmazkodási képesség növekedjék, illetőleg azok, akik nem rendelkeznek univerzálékkal, „viszonylag hátrányba kerülnek a természeti szelekció uralta területeken”, és lemaradnak, mert nem tudnak további számottevő fejlődést indítani.

Talcott Parsons az *emberi társadalmak* szintjén négy univerzálét nevez meg: „a technológiát, a vérfertőzés tilalmán alapuló rokonsági kapcsolatot, a nyelven alapuló kommunikációt és a vallást.” Rajtuk kívül hat szervezeti komplexumnak (a társadalmi rétegződésnek, a kulturális legitimációnak, a bürokratikus szervezetnek, a pénz- és piacrendszernek, az általános norma-rendszernek és a demokratikus politikai szervezetnek) szentel különös figyelmet.

A *szerves világban* az evolúciós univerzáléra jó példa a látás, amely az érzéki információ legáltalánosabb mechanizmusa és közvetíti a szervezet környezetéből a szervezett információt, illetőleg a legnagyobb jelentősége az organizmusnak a környezetéhez való alkalmazkodásában nyilvánul meg. Az ember *biológiai* képességével kapcsolatban a kéz mint legrégebben használatos szerszám emelendő ki, továbbá az agy, amely nemcsak az összetett műveletek „irányításának legfőbb szerve, hanem ... a tanulás és a jelhasználat képességének is szervi alapja. Ennélfogva a kultúra organizációs bázisa.”

A relációs modellek elmélete (RME)

Míg Talcott Parsons az evolúciós univerzálékkal az emberi és az emberi szintet még el nem érő, pontosabban: az ember előtti életmódok közötti folytonosságot próbálta felfedni, addig Alan Page Fiske (1992) a szocialitás elemi formáit vizsgálta, és olyan modellt (elméletet) igyekezett alkotni, amely referenciakeretül szolgál a társadalmi kapcsolatok egyesített elméletéhez. Az általa létrehozott elméletet relációs modellek elméletének (RME) nevezte.

Az RME a társadalmi életre összpontosít, amit a magyarázat során a kapcsolatok keresésének, létrehozásának, fenntartásának, helyreállításának, rendbe tételének, megítélésének, értelmezésének és szankcionálásának a folyamataként ír le. Abból indul ki, hogy az emberek szociábilisek (társas képességgel rendelkeznek, társadalmasíthatók) és kapcsolatot akarnak létesíteni másokkal. Társadalmi életüket a másokkal való kapcsolatuk függvényében szervezik meg. Megfigyelhetők sémák, amelyeket a kapcsolatok létesítéséhez és fenntartásához használnak. Ez azt jelenti, hogy az emberek *szocialitásuk* mellett inherens módon relációs társadalmi célokat tűznek ki. Ekkor a kapcsolatokhoz mint olyanokhoz igazodnak, elkötelezik és tartják magukat hozzájuk, és ezt megkövetelik másoktól is.

Alan Page Fiske négy alapvető, elemi szintű relációs társadalmi kapcsolattípust nevez meg, a *communal sharinget* (CS, közmegosztást), az *authority rankinget* (AR, tekintélyi sorrendet), az *equality matchinget* (EM, egyenlőségmérést) és a *market pricingot* (MP, piaci beárazást), amelyek az emberek elsődleges referenciakeretül szolgálnak a társadalmi életben, és szervezik a társas/társadalmi kapcsolatok valamennyi területét és aspektusát. Erre a négy elemi – megközelítéstől függően – kapcsolattípusra, struktúrára vagy modellre (sémára, szabályra vagy „előzményre”) alapozódik az ember társas életének motivációja, megtervezése, kialakítása, megértése, koordinációja és értékelése. A kultúrák különböző szabályok révén implementálják a négy modellt, amelyek központi modulok. A modulok mindegyike

- meghatározott képességeket tartalmaz,
- különböző reprezentációs formához kapcsolódik,
- integrációhoz és ismeretek értelmezéséhez használható,
- a cselekvést, esetünkben a társas kapcsolatokat irányítja.

Az RME szerint több társadalmi szituáció társadalmilag jelentős vonása éppen ennek a négy struktúrának a segítségével írható le. A társadalmi élet interakcióinak a lényegét és felszíni formáit, az emberek elsődleges referenciakereteit rendszerint ugyanez a négy elemi relációs modell alkotja.

Jelentős műveletek és kapcsolatok elemzése bizonyítja, hogy ez a négy modell működik a transzferek során (elosztáskor, kétoldalú csere esetén stb.), határozza meg, mi számít a társadalmi igazságosság elsődleges szabványának. Ugyanezeket a *struktúrákat* használják az emberek a csoport létrehozásakor, a társas identitás kialakításakor, a munka megszervezéséhez, ezekre a struktúrákra hivatkozva hoznak erkölcsi ítéletet. Ugyanennek a négy struktúrának a különböző kombinációi megtalálhatók szerte a világon. Ha ezek a struktúrák jelennek meg a cselekvések, gondolkodások vagy értékelések nagy részében, akkor ez azt jelenti, hogy a struktúrák nem az egymástól eltérő területek vagy egyéni tapasztalat sajátos körülményeinek

termékeiként jönnek létre, hanem *a négy alapvető társadalmi struktúra az elemi mentális modellek kifejeződései*. A négy alapstruktúra, amely a relációs modellt definiálja, a négy klasszikus skálatípusnak felelnek meg:

1. *communal sharing* (CS, közmegosztás) ~ nominális mérési skálával definiálható;
2. *authority ranking* (AR, tekintélyi sorrend) ~ az emberek lineáris elrendezése;
3. *equality matching* (EM, egyenlőség mérése) ~ relációs struktúraként intervallummérést tesz lehetővé;
4. *market pricing* (MP, piaci beárazás) ~ a társadalmilag jelentős kapcsolatokat és műveleteket az arányskálának megfelelően alakítja.

Vannak társadalmi szempontból jelentős kapcsolatok és műveletek, amelyek az egyik relációs struktúrában dominánsak, míg másokban nem. Például közmegosztás esetén az egyes csoportok különböznek, de a köztük levő különbségek szimmetrikus, nem pedig lineáris elrendezésűek; egyenlőség(mérés) esetén az osztalékok vagy kölcsönös hasznok különbségei jól definiáltak és az emberek különös gondot fordítanak rájuk, tekintélyi rendszer esetén viszont – bár a precedens fontos – a rangok közötti távolságok mennyiségileg nem fejezhető ki. Mindezekre tekintettel az egyes modellek alapvető jellemzői tovább pontosíthatók:

- *CS-kapcsolatok* – a közös vonások emelkednek ki, a csoporttagok egymással egyenlőként bánnak, nincsenek tekintettel a különböző individuális identitásokra; a kapcsolatot az ekvivalencia jellemzi (ekvivalens osztálykategóriák, ugyanazon ekvivalens osztályba tartozók társadalmi szempontból ekvivalensek stb.);
- *AR-kapcsolatok* – a kapcsolatok az emberek között meglévő aszimmetrián alapulnak és a hierarchikus társadalmi dimenzióknak megfelelően lineárisan rendezettek; adott személy fölötté vagy alatta áll a többinek; a rangban magasabban állók presztízszt, privilégiumokat és kiváltságokat élveznek az alacsonyabb rangúakkal szemben;
- *EM-kapcsolatok* – ezt a modellt egyensúly és „egy az egyhez” viszony jellemzi, az egalitárius osztó igazságosság, a természetbeni reciprocitás és a szemétt szeméért elv modellje, tilt minden lineáris elrendezést;
- *MP-kapcsolatok* – a modell a társadalmi kapcsolatok arányosságán alapul; az emberek rendszerint minden fontos vonást és összetevőt leegyszerűsítenek, hogy egyetlen értéket vagy hasznossági mértéket kapjanak, amely a sok minőségileg vagy mennyiségileg különböző tényező összehasonlítását lehetővé teszi; az emberek interakcióikat a másikkal arányosítva szervezik meg, például százalékos részesedés az üzleti vállalkozásban.

A négy modell *empirikus tesztelése* során bebizonyosodott, hogy ezek a szocialitás legfontosabb formái, és az ember társas életének elsődleges szervező elvei. A négy struktúra univerzális, mert az emberek kapcsolataik kiépítéséhez alapszinten használják. A relációs modellek prediktív ereje három vonatkozásban *igazolást* nyert:

- a négy kapcsolati és motivációs mód spontánul, a társadalmi kontextusra és szocializációra tekintet nélkül ugyanolyan ontogenetikus rendben jelenik meg;
- a modellek externalizáltak; a gyermekek társadalmi világára ráakódnak még azelőtt, hogy megtanulják a szabályok kulturálisan megfelelő használatát; ha az emberek új környezetbe vagy kultúrába kerülnek, akkor nem magukat az alapvető struktúrákat, hanem a szabályok implementációját kell megtanulni;
- újszerű helyzetekben, például közlekedési balesetnél spontán módon ezeknek a modelleknek megfelelően szervezik meg a döntéshozatalt, vizsgálják át a helyszínt, vagy hívnak segítséget.

Élettársadalom-felfogás

A harmadik közelítésmód az élettársadalom. Felfogásom szerint az *élettársadalom*² nem más mint az *ember társadalmi szintű kulturális és civilizációs dimenziója*. Egyrészt az életnek mint a világ emberrel és természetel kapcsolatos, másrészt az embernek mint társas (vagy ami jelenlegi sunknak jobban le: komplementáris) lénynek a sajátos cípiuma és alapértéke. Tömören úgy is mondhatnám, hogy az *ember létezési módbeli dimenziója*, amennyiben a létezés pozitív valóságot, a mód pedig annak hogyanját, kifejeződési állapotát jelenti.

A *civilizáció* – a kultúrával szemben – főként globális értékrendszerekből, világképekből álló, sajátos gazdasági és hatalmi formákkal átítatott életvilág kifejeződéseit foglalja magában. A civilizáció és a kultúra nemcsak ellentétben állnak, hanem egyes vonatkozásokban helyettesíthetők is egymással vagy kiegészítik egymást. Például egy adott civilizáció ennek megfelelő kultúrával bír, illetve a kultúrában a transzcendencia, a civilizációban pedig az életvilági jelleg dominál. Ugyanakkor az objektum, a szubjektum és a szellemi világban a kulturális és a civilizációs jegyek – eltérő mértékben ugyan – egyszerre, egyidejűleg vannak jelen.

Az *élettársadalom* jelentése és koncepciója különbözik a társadalomtudományok által eddig alkalmazott modellekétől, részben azért, mert e társadalom *nem totalitásként* vagy rendszerként (vö. Talcott Parsons) jelenik meg, részben azért, mert *nem mesterségesen kreált* „valami”, amit mint közszükségleti cikket „gyártanak” és van, és amely különböző tudományos módszerekkel mérhető, részben azért, mert az *ember* másakra nyitottságának, a másik irányába történő *önkifejeződésének társadalmi szintű létmódja*. Olyan létmód, amely kizárólag abból kapja formáját, ami az embert emberré teszi. Létmód jellegéből adódóan minden ember benne él ebben a társadalomban.

Mivel ez a társadalom az életen keresztül az ember létmódja (amelyet az ember létezése tesz – önkifejeződésén keresztül – társadalommá), e létmódban egyszerre történik a társadalom és az ember kifejeződése. Az utóbbi következtében egyszerre lehet szó az ember mellett a társadalom *személyességéről* is.

Az élettársadalom *kettős dualitással* rendelkezik. Az egyik, a *létmód szerinti dualitás* tartalmazza az élettársadalom lehetőségét, amennyiben az élet virtuális alapidimenzióként jelenik meg. A másik a *dimenzionált dualitás*, amely nem más, mint az esemény- és tartalomdimenziók dualitása. A két dimenzió – a valóság aspektusából nézve – csak logikailag vagy didaktikai szempontból választható el egymástól. E kettős dimenzió tulajdonképpen *monaditás* (egységet alkot), amelyek a látens vagy a manifeszt póluson helyezkednek el.

Az élettársadalom „eredetileg” a látens póluson található (vö. 4. ábra bal oldal), és *különböző komponensekből*, valamint *közvetítőkből* áll (2. táblázat), amelyek entitások és együtt monaditást alkotnak. Az egységesülés ellenére (következtében) mindegyik komponens önálló valóságként is szubzisztálhat.

POLITIKA	ÁLLAM	TÁRSADALOM	KULTÚRA	GAZDASÁG	KÖRNYEZET
ÁLLAM	Közéletiség	Kommunikáció	Identitás	Participáció	Életvilág
TÁRSADALOM	Hatalom	Önállóság	Magatartás	Képesség	Transzcendens világ
KULTÚRA	Jogok	Szabadság	Norma	Érdek	Szemleli világ
GAZDASÁG	Szuverenitás	Biztonság	Tudás/Ismeret	„Tőke”	Szubjektum világa

² Az 1997-ben megjelent tanulmány vonatkozó részeinek rövid összefoglalása, vö. Balogh Gábor, 1997.

KÖRNYEZET	Rend	Integráció	Értékek	Racionalitás	Objektum világa
KÖZVETÍTŐK	ALKOTMÁNY	SZOCIALITÁS	NYELV	PROCESSZUS	VALÓSÁG

2. Táblázat

Az élettársadalom komponensei és közvetítői

Az egyes komponensek a *szelekció rendje szerint különülnek el* egymástól, válnak potenciálissá vagy reálissá. Ha potenciálissá vagy valóssá váltak, már nem térhetnek vissza: valós esetén az aktuálisba, a potenciális esetén pedig a virtuálisba, mivel „előzőleg” objektiváción vagy szubjektiváción (aktuális-reális), illetve reifikáción vagy intézményesedésen (virtuális-potenciális) mentek keresztül. Következésképpen két lehetőség nyílik számukra: vagy valós-ként érvényben maradnak, vagy a szelekció rendje szerint átalakulnak potenciálissá és „ké-sőbb” potenciálisból a valósba szelektálódnak vissza.

Mindegyik komponens duális, amely *valósként kapcsolatba léphet egy másikkal*. A kapcsolatot „közvetítőn” keresztül veheti fel, tarthatja fenn.

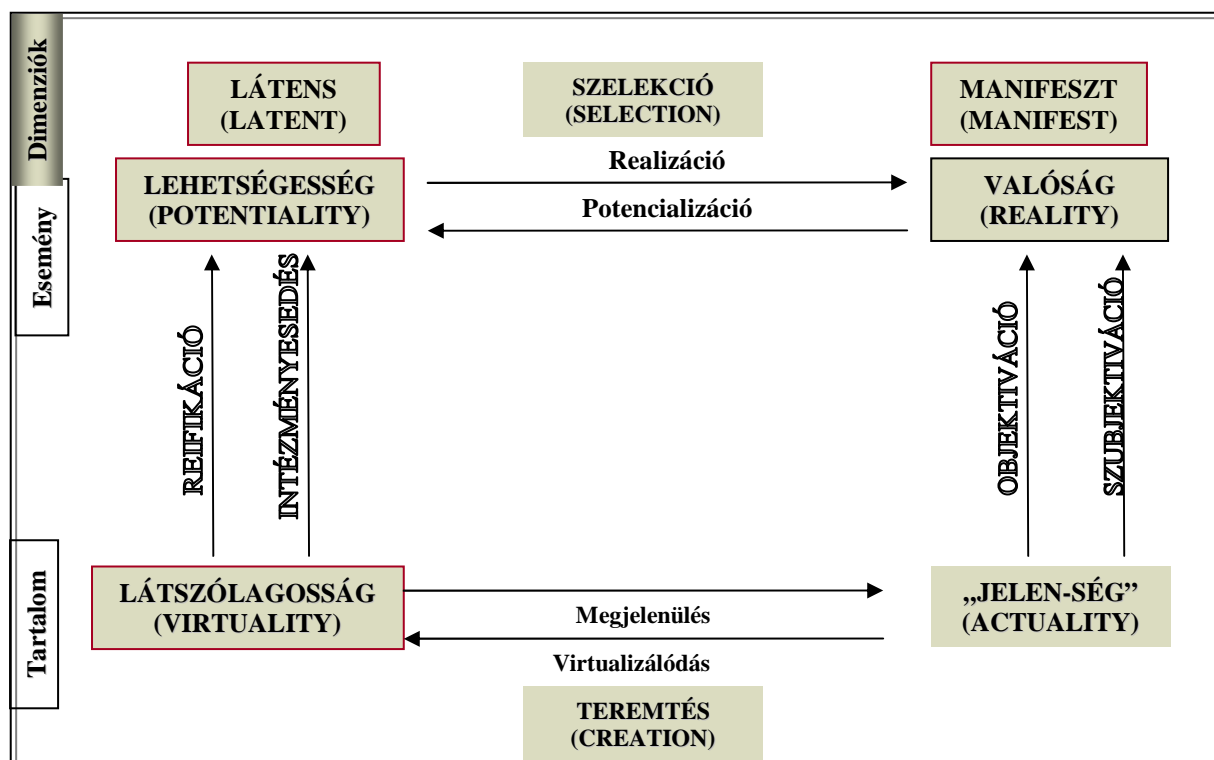
3. Az élés- és életformák

Koncepcióm egyik központi gondolata a valóság. Valós az, ami létben van, illetőleg ami a megjelenülés után *vanná* válik(vö. 1. ábra). Felfogásom szerint a valóság elemi formáiról tett kijelentések az élés- és életformákról alkotott felfogások kifejeződési formái. A valóság, és ezzel párhuzamosan az élés- és életformák megragadásához nagy feladat hárul a típusosságra, illetőleg annak összetevőire, az emergenciára és a komplexitásra, valamint a tér- és időjellegre.

Típusosság

A valóság megragadása vagy megtapasztalása típusosságán keresztül történik. A *típusosság* a jelenségek *tulajdonsága* és típusjellegükre utal. De tekinthető olyan *értelmezési sémának* is, amelyben egymáshoz kapcsolódnak, illetőleg egymásra épülnek az egyébként elszigetelt, különálló értelmezési sémák. Következésképpen: a valóság, illetőleg az élés-és életformák típusossága olyan tulajdonsághalmaz vagy értelmezési séma, amely az adott jelenség szempontjából életreleváns momentumokat tartalmaz. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy a típusosság tartalmilag, a lényegre vonatkozóan eléggé felszínes ahhoz, hogy adott jelenségről, jelenségformáról viszonylag mélyenszántó kijelentéseket tegyünk, de elég általános ahhoz, hogy értelmezési sémaként ismeret-, vagy tapasztalatszerzéséhez használhassuk.

Az élés- és életformák alapvető típusossága emergencia- és komplexitás-, illetőleg tér- és időjellegükben mutatkozik meg.

1. ábra
Az élés- és életformák megvalósulási folyamatábrája

Emergencia

Az emergencia jelenségforma, amely az egyes elemek, események vagy műveletek kölcsönhatásaként létrejövő új jelenség tulajdonságát jelenti, tömörebben: azt fejezi ki, hogy az egész több mint részeinek összessége. Fontos feltétele, hogy a „magasabb szintű” jelenségek léte a „mélyebb szinten” teljesülő folyamatoktól függjön. Az elemek kölcsönhatásaként keletkező „magasabb szintű” jelenségek „magasabb” renddé állnak össze, új egységformákat, új történéseket és sajátosságokat vesznek fel.³

Emergens jelenségek közé olyan magasabb szintű társadalmi jelenségek tartoznak, mint például a társadalom, az értékek, a normák, a személyes és társadalmi identitások, az interakciós összefüggések, a szervezetek vagy éppen a funkciók társadalmi kontextusai. Ezek a jelenségek definíció szerint nem azonosak a részeik összességével, hanem mások, meghaladják őket. Ennélfogva a társadalom – mint emergens jelenségforma – sem azonos az egyének szövetkezéseivel (nincs társadalmi szerződés!), illetőleg több és másabb annál, mintha társadalmi cselekvők között fennálló kapcsolatokként határoznánk meg, de azokkal az elképzelésekkel sem azonosíthatók, amiket az egyének alakítanak ki róla magukban.

A társadalom mint emergens jelenség az ember létmódja, „hajtóerejét” az ember döntései és cselekvései képezik. Ebben a tekintetben a társadalmi struktúrák elsődlegesen a szándékolt cselekvések „peremfeltételeiként”, globális hatásaiként jelennek meg.

Az emergens alakzat *nem csökkenhető*, mert olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek nem vezethetők vissza egyes, „magasabb” szintű rend keletkezését és reprodukcióját, de alacsonyabb szinten levő vagy ezek elrendezését a térben és időben lehetővé tevő elemek jellemzőire. Az egyszerűsíthetőség hiánya olyan *kollektív tulajdonság*, amely nem azonos a jelenséget alkotó elemeinek tulajdonságaival, illetőleg nem vezethető vissza rájuk. Ezt a sajátosságot a szakirodalom „nemreduktív fizikai monizmusnak” nevezi.

³ Az alpont tárgyalásakor jelentős mértékben figyelembe veszem Rasko Hartig-Perschke (2009) gondolatait.

Az új jelenség nem határozható vagy nem becsülhető meg előre. Egyrészt azért, mert nem szándékolt kölcsönhatások eredményeként jelenik meg, nincs benne „tervezettség”, ok-okozati összefüggés, ezért nem magyarázható vagy értelmezhető a hagyományos determinizmus keretében. Másrészt azért, mert az emergens tulajdonságok vagy jelenségek egy folyamat dinamikájának az eredményei, amelyek a kölcsönhatásokban, a kölcsönhatások által és alapján léteznek. Mindezek következtében maximum csak a „magasabb” rendet, az emergens jelenséget megalapozó kölcsönhatásokra, illetőleg kölcsönhatások hatásaira redukálhatók.

A magasabb szintű társadalmi jelenségek keletkezésének, reprodukciójának és megváltozásának a magyarázata *folyamatszerűséget* feltételez. A folyamatszerűség az időbeliség alternatív alakzata. Azt jelenti, hogy az emergens jelenségek létbehelyeződésükkel hosszabb-rövidebb ideig stabilizálódnak, struktúrákat alakítanak ki, működnek és hatnak.

Az emergens jelenségnek nem fő tulajdonsága a fejlődés. A társadalomnak mint emergens jelenségnek a felbukkanása nem feltételez fejlődést, de nem is zárja ki, hogy változzon, átalakuljon. A *változás*, átalakulás azonban csak meghatározott esetekben és a legnagyobb jóakarral, felületesen nevezhető fejlődésnek.

Komplexitás

A típusosság emergens jelenségeknek ad helyet, amelyeket egyszerűség vagy komplexitás jellemez. Közülük legfontosabb a komplexitás.

A *komplexitás* akkor jelenik meg, amikor az elemek közötti függőségek fontossá válnak. A komplexitás egyszerű vagy bonyolult, szervezett vagy nem-szervezett – attól függően, hogy adott jelenséget alkotó elemeknek milyenek a kapcsolódásai. *Egyszerű* komplexitás esetén egy elem eltávolítása révén a komplexitás elveszíti stabilitását, a komplex jelenség megszűnik működni, összeomlik. *Bonyolult* komplexitás esetén egy vagy néhány elem kivétele (hiánya) még nem okozza adott jelenség összeomlását, például egy emergens jelenség tovább él, ha bonyolultsága redukálható, egyszerűbb formára hozható.

Hasonló figyelhető meg, ha hirtelen változás következik be: az egyszerű komplex jelenség könnyen elveszíti tartását, a bonyolult jelenség egy ideig ellenáll, illetőleg reagál. Mind a tartás, mind a reagálás viselkedésforma, amely az alacsonyabb szintű alkotóelemek aktivitásából vagy aktivizálódásából származik. „Ez az emergencia jellemzően egy nagyon erős szervező erő eredménye, amely legyőzheti az alacsonyabb szintű komponensek alakító változásféleségét” (Miller – Page, 2007. 9).

Számos társadalmi ágens veleszületett képessége a komplexitás előállítása. Az ember vagy más társadalmi ágens maga lép kapcsolatba egy másikkal, alkalmazkodik, és interakció alakul ki köztük. Ezek a kapcsolatok viszonylag egyszerűek és stabilak, de döntésüktől függően változhatnak, bonyolultakká válhatnak. A különböző jellegű kapcsolatok elmélyíthetik a cselekvéseket, amennyiben az ágensek egymással zárt párt alkotnak. Ekkor az ágensek cselekvései már nem-lineárisak, hanem dinamikusak, aminek következménye, hogy nehezen dekomponálhatók, végül komplexitás valósul meg. Következésképpen *a komplex jelenségek dinamikusak és nem dekomponálhatók*.

Miller és Page (2007: 27) szerint az alapvető kérdés nem az, hogy mennyire bonyolultak a társadalmi világok, hanem az, hogy mennyire *komplexek*. Úgy vélik, hogy a társadalmi ágensek kapcsolat- és interakció-típusai gyakran komplexitásban végződnek. Az ágensek tipikusan nemlineáris módon cselekszenek, tehát cselekvéseiket nemlinearitás jellemzi. De természetesen vannak példák, amelyek egyszerű statisztikai folyamattal leírhatók. Ilyenek, amikor egy átlagos napon az emberek egymásnak telefonálnak.

További fontos kérdés, mennyire robusztusak a társadalmi jelenségek. Ami a *robusztusságot* illeti: egy szervezet hosszú időn keresztül megtarthatja konzisztenciáját, miközben állandóan változik, és újabb erőket von be a működésébe. Az emberi sejtek például állandóan változnak, de az ember értizedeken keresztül megőrzi formáját. A külső és belső erők széles választéka ellenére a decentralizált jelenségek valahogyan ellenőrzésük alatt tartják a test változó sejtjeinek milliárdjait, lehetővé teszik, hogy az is, aki már több mint húsz éve nem látott, könnyen felismerjen.

Végül felvetődik, milyen szerepet játszik a *heterogenitás*. Minél heterogénebb egy-egy társadalmi jelenség, annál korlátozottabban érthető meg. De a homogén jelenségek is problémát okozhatnak. Például homogén csoportok jól működő intézményeket hozhatnak létre, vagy összehangolhatják cselekvéseiket úgy, hogy kimeneteik kedvezőtlené válhatnak, mondjuk, amelyek nyomán csőd következik be.

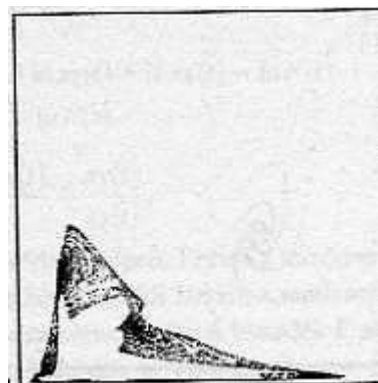
Mind a robusztusság, mind a heterogenitás működése szempontjából a legnagyobb titok adott jelenség *ellenőrzés* alatt tartása. Különösen a nagy decentralizált jelenségeknél, mint a piac merül fel élesen: hogyan tudja összehangolni kontinenseken és századokon keresztül a piaci szereplők tevékenységeit, hogyan tudja hatékonyan megszervezni a globális viselkedést, hogyan képes egy rendszer magasabb rendű kimeneteket találni – mind rejtély a társadalomtudomány számára. Mégis működnek ezek a jelenségek, ezek az intézmények.

Ha elvonatkoztatunk az intézményektől, akkor a jelenségek, amelyek a sejtek milliárdjait emberi testté formálják, vagy a világpiac működését alakítják, emergens jelenségek. Az emergencia valamennyi szinten feltűnik. Minden és mindenki kihasználja az általa nyújtott lehetőségeket. Az egyedi jelenségek emergenciává állnak össze. Emergenciákon keresztül jön létre a legegyszerűbből a legbonyolultabb. Az emergencia olyan jelenség, amelyben a jól megformált aggregált viselkedés helyi, egyedi viselkedésből származik. Az emergencia hasznos leírást nyújthat egyes nem-szervezett komplexitások esetében – írja Weaverre hivatkozva Miller és Page (2007).

A nem-szervezett komplexitások alapvető jellemzője, hogy a helyi entitások interakciói igyekeznek egymást *kisimítani*. A nagyszámok törvénye esetében például egy szokatlanul magas értéket egy másik szokatlanul alacsony értéke egy véletlen értékre kompenzál. A nem-szervezett komplexitás azonban világunknak csak egy kis szeletét alkotja.

Tér- és időjelleg

A valóság egyik legalapvetőbb élésformája, egyúttal típusossága a tér és az idő. A tér a fizikai elkülönülés, a távolság és a kiterjedés élésformája. Az idő a jelenvalóság, illetőleg a jelenbeliség alakzata. A tér és idő bevezetésével a káosz jelenségformát ölt, de csak nem-kaotikus jelenségek rendelkeznek mindkettővel. A kaotikus jelenségekből hiányzik az idő, a teret pedig indeterminisztikus tulajdonságok uralják. Ennek ellenére a kaotikus jelenségek matematikailag többnyire leírhatók és ábrázolhatók. Mandelbrot 1977-ben kimutatta, hogy egyszerű ismétlődő (*iteratív*) folyamatok vonzási tartományai az állapot térben (*fázis térben*) meghatározott mintázatokat rajzolhatnak fel, vagyis: matematikai formulák felhasználásával az iteratív leképezések nyomán képek állíthatók elő. A lényegyet tekintve azonban nem visznek közelebb, mert az iteratív leképezések „teljességgel nélkülöznek minden tényleges jelentést és (deduktív vagy redukcionista) magyarázatot” (Dimitrios S. Dendrinos, in: Fokasz Nikosz, 2003: 159).

A mellékelt kép egy térbeli humán település kialakulásának fázistérbeli képét mutatja. A térbeli forma kaotikus mozgásból származik. Amint Dimitrios S. Dendrinos írja: „Ezt lehet látni többek között a szuburbanizációs jelenségben, amikor számos kezdetben elszigetelt település fokozatosan csatlakozik egy (vagy több) térben kiterjedő maghoz” (vö. Fokasz Nikosz, 2003: 182.).

Az, hogy egy jelenség valóban kaotikusan viselkedik, rendszerint az időben derül ki. Ugyanis egy jelenség egy fázistérben aperiodikus, periodikus, kváziperiodikus vagy kaotikus mozgásokat végez. A jelenség fázistérbeli pályáit le lehet képezni. Ebben az értelemben a káosz nem egyéb mint egy jelenség nemlineáris jellegéből fakadó bonyolult időbeli viselkedés. De ez nem jelenti azt, hogy a káosznak ideje lenne, vagyis belső tulajdonsága lenne az idő. Amit állítottam, ti. hogy a káoszból hiányzik az idő, továbbra is érvényes. A káosz fennállása időtlen; a káosz térbeli és nem időbeli élésforma. Viszont képesek vagyunk időben vagy az időn keresztül megragadni és értelmezni.

Módszertani szempontból „káosz ott van, ahol lehetetlen a rendszerben a hosszú távú előrejelzés, mert a kezdőállapotban rejlő bizonytalanság exponenciálisan nő az időben. A káosz egyik kritériuma, hogy az időjel autokorrelációs függvénye véges idő alatt tart a nullához. ... a jövőbeli viselkedés múltra alapozott előrejelzése úgy válik kérdésessé, ahogy a múltnak a jelenben levő emléke is pontatlan” (Thad A. Brown, in: Fokasz Nikosz, 2003: 31-32.).

A káosznak közvetlenül nem ismerjük az alakzatát, sem belső szerkezetét. Úgy tűnik, mintha alakzat és szerkezet nélküli jelenség lenne: nem tudjuk, hogyan néz ki, milyen a felépítése stb. A káosz alakzatának és szerkezetének feltárása jelenleg technikai képtelenségnek tűnik. Pedig alakzattal és szerkezettel – a tapasztalat szerint – valamennyi élés- és életforma rendelkezik. Így amit a káoszról állítunk, tulajdonítás, abból a feltételezésből kiindulva, amit az életről vagy az élésformákról tudunk. (Vö. a korábbi axiómatikus kijelentésemet: a káosz élésformája az élet.)

Az élés- és életformák élet-releváns alapjai

Az élés- és életformák alapalakzatai formálisan meghatározott rend vagy elrendeződés szerint nyilvánulnak meg. Jelenségformájukat tekintve egyszerűek vagy folyamatszerűek, bonyolultságuk alapján pedig egyszerűek vagy összetettek lehetnek (vö. 3. táblázat).

ALAKZATOK SZERKEZETEK ⁴		JELENSÉGFORMA	
		EGYSZERI	FOLYAMATSZERŰ
BONYOLULTSÁG	EGYSZERŰ	1.	2.
	ÖSSZETETT	3.	4.

3. Táblázat

Az alakzatok és szerkezetek alapváltozatai

Valamennyi alapváltozat egységnyi, és valamennyi alapváltozatot bizonyos mértékű kaotikuság és indeterminizmus is jellemez. Az alapalakzatok emergens jelenségek.

Alakzatok és alapformáik

Az alakzatok alapváltozatuk szerint *időbeliek*, és/vagy *térbeliek*. Az *egyszeri* alakzatoknak nincs tartásuk, nincs céljuk; olyan egységek, amelyek önmagukban állnak fenn. A *folyamat-*

⁴ A szerkezetek vázolása és értelmezése nem képezi jelen tanulmány tárgyát. Mindössze utalnék arra, hogy az élettársadalommal kapcsolatosan három alapszerkezet releváns: a kaotikus, a „rendezett” és az identitás-szerkezeteket. Valamennyi szerkezetet bizonyos fokú dinamika jellemez.

szerű alakzatoknak van időbelisége, lefolyása; többnyire komplexitás jellemzi őket, de ismeretek egyszerű változataik is. Az *egyszerű* alakzatok nem bonyolultak, könnyen áttekinthetők, szemben a *komplex* alakzatokkal, amelyek összetettek vagy bonyolultak, és meghatározott szempontok alapján oszthatók, részekre bonthatók. Az alakzatoknak három *alapformája* különíthető el: a szimmetria, a komplementaritás és a replikáció.

A szimmetria

A *szimmetria* olyan alapforma, amelyben *szabályosság* érvényesül. A szabályosság absztrak módon szimbólumok révén, vagy kísérleti úton az anyagok vizsgálatával kimutatható. A szimmetria szimbólumai igen elterjedtek, valamennyi vallásban megjelennek, részben kozmikus, részben mitologikus jelentést hordozva.⁵

A tudományos felfogás szerint a szimmetriák *strukturális* képződmények. Matematikai szempontból a szimmetria transzformációt jelent, kétoldali szimmetria esetén *tükörképet*. De használatos *egyensúly*, *harmónia* értelemben is, amikor a szimmetriának az egyensúly vagy harmónia felel meg. Iskolapéldája ennek Buridán szamara, amely azért pusztult el, mert a két szénaradás annyira azonos volt, hogy nem tudott köztük választani. Ebben az esetben a szimmetria egy dolog két része között meglevő azonosságot, *identitást* foglalja magában.⁶

A szimmetriához kapcsolódóan az életrelevancia szempontjából két fogalmat kell megemlíteni: 1. a szimmetriatörést és 2. az aszimmetriát.

1. A *szimmetriatörés* akkor következik be, amikor *adott helyzet szimmetrikus, de instabil*.⁷

A dinamikában a *szimmetriatörés* fázisátmenet (állapotváltozás) során valósul meg és emergens jelenség kialakulását eredményezi.⁸ A nem-egyensúlyi dinamikában a szimmetriatörés a bifurkáció mintázatát veheti fel, amikor a régi egyensúlyi állapotok megszűnnek és az új lokális egyensúlyi állapotok új mintái növekvő komplexitással megjelennek. Ahogy Klaus Mainzer írja: „a szimmetriatörés nem-egyensúlyi rendszerekben alapvető eljárás mód a növekvő komplexitással járó új rend és struktúra felbukkanásának értelmezésekor.” De a társadalmi dinamikában is előfordul, hogy a rend szimmetriatöréssel modellezhető, példa erre két versengő cég kezdeti egyensúlyi állapotának bifurkációja győztesre és vesztesre. „[A] modern társadalmakban a szimmetriatörés és a társadalmi-gazdasági átmenetek a növekvő komplexitással járó történelmi, gazdasági és politikai fejlődések kritikus instabilitásaihoz és váltásaihoz kapcsolódnak” (2005b: 38-39). A szimmetriatörés lényegében a világ változatosságába és komplexitásába enged betekintést.

⁵ Például az indiai kozmológiában a Kiválóság jantrája, a Shri Yantra; a középkori kereszténységben a szimbolikus teológia közvetítésével, a számmisztikán keresztül vö. numerikus szimmetriájában a középpont kitüntetett szerepe, a páratlan számok jelentése, vagy a liturgia szimmetrikus szimbólumai.

⁶ Nem célom a szimmetriafajtákkal foglalkozni, hanem a típusosság szempontjából fontosabb momentumokat emelem ki.

⁷ Ha a szimmetria megtörne, akkor például Buridán szamara is választani tudna: meg tudná enni a szénát, és nem pusztulna el. Ehhez viszont külső erőre van szükség.

⁸ Például ha a környezetével interakcióban álló nyitott rendszerek egyensúlyi állapota megváltozik, az egyensúlyi állapot fázisátmenetei adott esetben szimmetriatörésnek tekinthetők, és lokális rend megjelenéséhez vezethetnek (vö. ferromágnes, jégkristály).

Szimmetria	Aszimmetria
Nyugalom	Mozgás
Kötés	Oldás
Rend	Önkényesség
Törvény	Véletlen
Formális merevség	Élet, játék
Kényszer	Szabadság

Forrás: Chris McManus, 2003: 357.

4. Táblázat

A szimmetriához és az aszimmetriához kapcsolódó fogalmak

2. A szimmetria sok esetben megtévesztő látszat. Például a jobb kéz – bal kéz esetében: ha sok ember jobbkezes, akkor bizonyos aszimmetria teszi őket jobbkezessé, mert az aszimmetriájuk nem a semmiből származik – állítja Chris McManus (2003:349).

Az *aszimmetria* a szabálytalanság vagy a „deformáltság” kifejeződése. Ha egybevetjük a szimmetria és az aszimmetria jellemzőit, akkor megállapítható, hogy az aszimmetria nem egyszerűen a szimmetria tulajdonságának az ellentettjét (ezt antiszimmetriának hívják!), hanem a szimmetria hiányát jelenti (vö. 4. táblázat).

Bár a táblázat szerint az aszimmetria a szimmetria hiányára utal, sokan az aszimmetriát a szimmetria egyik határesetének tekintik. Ezt a vélekedést erősíti, hogy az aszimmetria esetében is tapasztalható szimmetriatörés. Chris McManus fogalmazásában: ami az aszimmetria hullámlásában történik, szimmetriatörés.

A komplementaritás

Az élés- és életformák leggyakoribb alakzata az élővilágban a *komplementaritás*. A koordinációs dinamikában,⁹ ahol elkülönítés és közösség komplementáris párként együtt létezik, nincsenek egyensúlyok, egyáltalán nincsenek fix pontok. Ilyen komplementáris párok a test – lélek, a jin – jang, az egyéni – kollektív, elméleti – empirikus, férfi – nő, fiatal – idős, ellentétek, mégis mind-mind kiegészítik egymást, önmaguk is részei egy egésznek, illetőleg külön – külön is egészet alkotnak (Kelso-Engstrom, 2006).

A komplementaritásban egyszerre van jelen a másik kiegészítése, a kölcsönösség, a függés és a felelősség a másikért.

Niels Bohr (1885-1962) mondta: *Contraria sunt complementa*. De az ellentétek nemcsak kiegészítik egymást, hanem dinamikát is adnak az élés- és életformáknak. Olyan koordinációs megoldásokat kínálnak, amelyekben a nagy számok törvénye szerint szabályszerűség érvényesül.

Bár minden, ami van, önmagában véve eseti és helyzeti, ezek az egyedi és helyzeti „entitások” viselkednek. Amennyiben ugyanolyan helyzetbe kerülnek, rendszerint ugyanúgy viselkednek. A létrejövő viselkedés koordináltan valósul meg, más szóval: szabályszerű koordinált megoldás jön létre. Ilyen koordinált megoldás jellemzi például az ember társas/társadalmi kapcsolatait, különösen a férfi és a nő kapcsolatát, a cserét, a munkamegosztást, tár-

⁹ A koordináció a természetnek az egyik legfeltűnőbb és magától értetődőbb vonása. A koordinációs dinamika a koordináció tudománya, kontextusfüggő törvények vagy szabályok összessége.

sas/társadalmi cselekvéseket. Például koordinált cselekvésformák miatt nevezzük a társadalmi cselekvés különböző formáit komplementáris alakzatoknak, ugyanis az egyik cselekvése értelem szerint a másik cselekvéséhez igazodik. A komplementaritás azért áll fenn, mert a másikhoz való viszonyulást, a másikkal szemben tanúsított viselkedést értelem szerint közös koordinációs megoldás jellemzi.

A szakirodalom szerint a komplementáris párok *négyszélek* képpen jelenhetnek meg és értelmezhetők. Példaként vegyük Francis Crick (1916-2004) a metabolizmus – replikáció szópárját. Az első két értelmezés szerint a metabolizmus – replikáció egymás ellentétei, ezért kizárják egymást: 1. vagy metabolizáció és nem replikáció, 2. vagy replikáció és nem metabolizmus, tehát a kettő együtt soha. A 3. értelmezési lehetőség dualista módon közelíti meg a kettőjük kapcsolatát: metabolizmus és replikáció, a 4. pedig monisztikusan fogja fel a szópárt: a metabolizmus-replikáció összhangba hozásával, amely alapvető egységként kölcsönösen tartalmazza egymást.

A komplementáris párokat multimodalitás és dinamikusság jellemzi. Dinamikusság esetén a komplementáris szempont izolálva jelenik meg és poláris moduszt reprezentál. A poláris komplementáris aspektusok a koordinációs dinamikában a nemlinearitáshoz kapcsolódnak.

A komplementáris párok képesek változni, a körülményektől függően téridőben átalakulni.

A replikáció

A replikáció az egyik legrégebbi élés- és életforma. „Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá” – szól Isten a Bibliában (Ter 1,26). Eszerint az ember – mint Isten képmása – jellegében Isten replikációja, *másodlata*. A replikáció során az ember képes azonos formát vagy tulajdonságot felvenni, miközben Isten, aki replikálódik, változatlan és amivé replikálódik, élésformaként önhasonló marad. A replikációnak tudható be, hogy az ember nem Isten komplementer párja.

Replikációs képességgel az élet rendelkezik. Replikálódni az élet tud.

A *replikáció* bármely élés- vagy életforma *ismétlődését*, önalakzat felvételének képességét jelenti. Az önalakzat önhasonló. Az *önhasonlóság* keretében egy jelenség spontán azonos vagy hasonló feltételek esetén ugyanolyan alakzattá formálódik, mint egy másik, amely azonos körülmények közé kerül. Rendszerint önhasonló alakzatot vesznek fel, például a völgybe épült hegyi falvak, az ún. egyutcás falvak.

A replikáció *tulajdonságai* között kiemelendő, hogy nem alkalmazkodik környezethez. A replikáció nem adaptív, nem céltudatos vagy célirányos, nincs célja. A replikáció van, történik, végbemegy, legfeljebb utólagosan próbáljuk meg vagy tudjuk értelmezni, miért áll fenn. A replikáció meghatározón „részt vesz” a kulturális értékek fennmaradásában, és felelős az ember evolúciós képességéért, pontosabban az evolúciós képességének képességéért.

A replikáció megkülönböztetendő a *reprodukción*ól. Bár sok hasonlóság figyelhető meg közöttük, de a reprodukció nem azonos vagy önhasonló, hanem komplementer alakzat felvételére irányul. További különbség köztük, hogy a reprodukciónak többnyire folyamatjellege van. Az ember a túlélés érdekében reprodukálja önmagát, életformájának a fenntartására törekszik, áthagyományozza kulturális és egyéb szokásait, tulajdonságait. Míg a szigorú értelemben vett replikáció élés- vagy életformaként másodpéldány, önalakzat felvételére irányul, addig a reprodukció „újragyártás” abban az értelemben, hogy meglévő kiegészítő alakzat kialakítását célozza. Még plasztikusabban kifejezve: a lakosságnak reprodukciós, nem pedig replikációs rátája van.

Mindebből az következik, hogy a replikáció alapforma, amely lehetővé teszi a reprodukciót, másodlagos alakzat felvételét. Az ember nem képes önmagát replikálni. Az ember önmagát reprodukálja.

A természetes szelekció a reprodukcióhoz kapcsolódik. A replikáció keretében az ember küzd a túlélését veszélyeztető változások, a szelekciók ellen. A replikáció a szilárdság, a funkcionálás, a létben maradás eszköze. Hozzájárul a kulturális elemek újratermeléséhez, továbbadásához, az epigenetikus információk átviteléhez (vö. Nánay, 2000).

Az élés- és életformák működése

Eddig az élés- és életformákat nem választottuk el egymástól, pedig esetükben két külön entitásformációról van szó. Az élésformák keretül szolgálnak és modellálják az életformákat. A modellálás következtében az életformák az élésformákba ágyazódnak. Emiatt az életformák az élésformákon keresztül nyilvánulnak meg.

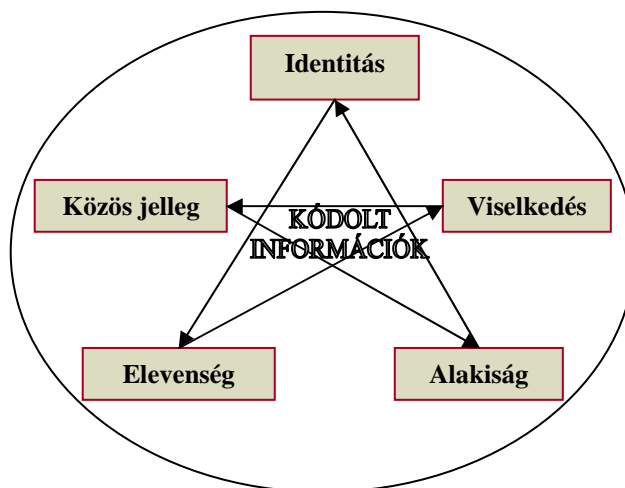
Mind az életformáknak az élésformákba való beágyazódásához, mind az életformáknak a további működéséhez translációra van szükségük. A *transzláció* modelláló funkciót lát el. Az élés- és életformák típusosságukat a translációk segítségével veszik fel. Ennélfogva a típusosság a modellálás következtében jön létre.

Az élés- és életformák translációit 5-5 alapkategoris és/vagy ezek kombinációi alkotják. Ők mint információkódok végzik és mint a modellálás közvetítói felelősek a transláció megfelelő lefolyásáért (vö. 5. táblázat, illetőleg 2. ábra).

A modellálás folyamata négy lépésben zajlik: 1. Megnyilvánulás, 2. Emergencia, 3. Identitás (azonosság) és 4. Eszközjelleg. A megnyilvánulás mindig transláció segítségével történik. Lényege, hogy adott jelenségegység élésformát vegyen fel. A jelenségegység transláció következtében emergens jelenséggé válik, majd elnyeri identitását. Innentől kezdve „eszközjelleggel” ruházódik fel, például az ember kibontakozásához vagy az élettársadalom számára.

TRANSZLÁCIÓ (ÉLÉSFORMA)	TRANSZLÁCIÓ (ÉLETFORMA)
Alakosság	Összetettség
Közös jelleg	Reláció
'Aktivitás' (Viselkedés)	Kompetencia
Elevenség	Változás
Identitás (a 'van')	Differenciáltság

5. Táblázat
A modellálás közvetítói

2. ábra
Az élelformák translációjának strukturális sémája

Példaként vegyük azt a kijelentést és értelmezzük, hogy az élet a káosz élelformája. Ez azt jelenti, hogy a káosznak élelformát feltételezek. Hogyan jut a káosz ehhez az élelformához? A transláció segítségével a káosz tulajdonképpen típusjellegel vesz fel. A típusosság jegyei az emergencia, a komplexitás, valamint a tér- és időjelleg.

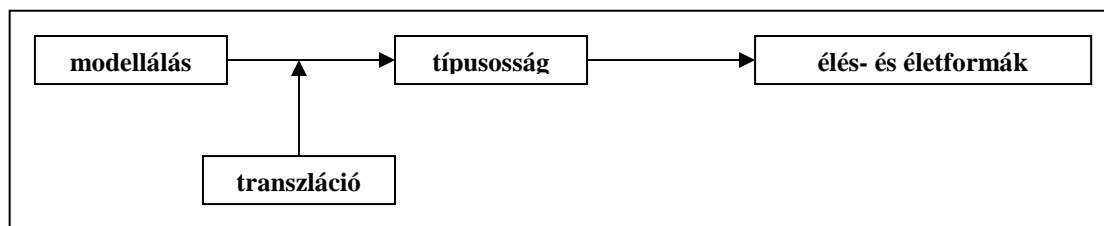
A transláció feladata, hogy a káoszt mint káoszt típusosságában felismerjük. Ebben segítenek az élelformák komponensei: (folyamatában bemutatva) az identitás, az elelenség, a viselkedés, a közös jelleg, valamint az alakosság. Ezek a komponensek tartják fenn a káoszt mint jelenséget, „alapozzák meg” az elemzés vagy a megismerés számára.

Definíció szerint az élet valamennyi jelensége rendelkezik a típusosság képességével, ezért lehetőség van életbe hívásukra. Ezen a szinten az élet még nem konkrétum, hanem virtualiter áll fenn, vagyis virtuális jelenség. De ugyanígy a káosz is tekinthető virtuális jelenségnek abban az esetben, ha csak típusosságára irányul a figyelem. Ha meg akarom jeleníteni, akkor aktualizálódnia kell, ha pedig valósként akarom kezelni, akkor dimenziót kell váltani az objektiváció vagy a szubjektiváció révén. Miután a káosz valóssággá vált, már nem hullhat vissza az aktuálisba, hanem valós marad, vagy potenciálissá alakul. Potenciálisként bármilyen élelformát felveheti.

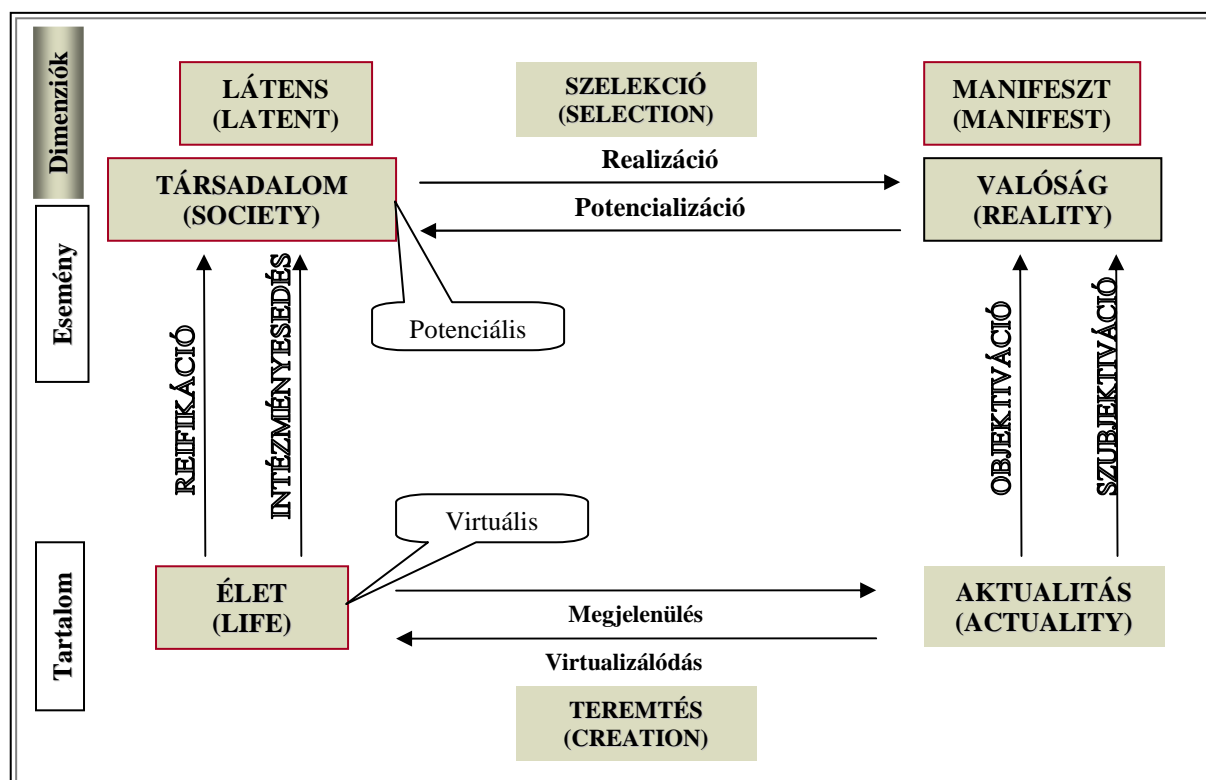
4. Az élettársadalom „kulcsjellege”

1. Az élettársadalom „kulcsjellege” mindenekelőtt típusosságának és életrelevanciájának köszönhető. A *típusosság* teszi lehetővé a valóság »megragadását«, mert olyan komponenseket tartalmaz, amelyek jellegüknél fogva tipizálják az élés-és életformákat. Az emergencia, a komplementaritás és a tér- és időjelleg adott jelenségegység típusvonásai. Annyira elemi szintű vonások, hogy nélkülük – az ember számára – nincs valóság, illetőleg semmi sem létezhet.

A másik domináns „kulcsalkatrész” az *életrelevancia*, amelynek alapjai szintén elemi formák (a szó eredeti értelmében ’alakítások’). Az életreleváns momentumok jelenségegységek tulajdonságaiként modellálják a típusosságot. A valóságban a kettő (a típusosság és az életrelevancia) sokszor nem választható szét egymástól, amint az alábbi logikai összefüggések mutatják:

3. ábra
Az életrelevancia logikai sémája

4. ábra
Az élettársadalom szerkezeti designja

2. Hogyan jelenik meg az élettársadalom esetében a típusosság és az életrelevancia? – vetődik fel a kérdés. Az élettársadalom típusossága részben *mintajellegeből* adódik, részben azért áll fenn, mert *életreleváns* momentumokat tartalmaz. Legtipikusabb életreleváns momentum a replikáció. Az életrelevancia rendszerint a replikáció révén tartja fenn az életjellegét és a jelenségesség a transzláció segítségével nyeri el életformáját. Ahhoz, hogy ez megtörténjék, fontos, hogy az élet a) élésformába ágyazódjék, illetőleg b) az élésformákon keresztül nyilvánuljon meg.

3. Az élettársadalom (vö. 4. ábra) mint az ember kulturális és civilizációs dimenziója életreleváns képződmény. Definíció szerint rendelkezik az élet képességével.

A társadalom mint (emberi) életforma ezen a szinten emergens jelenség. Miután az életbe ágyazódik, és megnyilvánul, elnyeri identitását. Innentől kezdve az élettársadalom mint szerzett identitás eszköz az ember kibontakozásához.

Az élet kettős útvonalon olvadhat a társadalommal egybe: az *egyik*, hogy az átalakulás rendje figyelembe vételével reifikálódik és/vagy intézményesül (a 4. ábra bal oldala), majd a szelekció rendje szerint válik valóssá, a *másik* útvonal a teremtés rendjén vezet keresztül és az ob-

jektiváció/szubjektíváció közbeiktatásával találkozik a társadalommal, és valósul meg az élet-társadalom.

4. Az élettársadalom önmagában nem egyesített elmélet. Viszont kulcs lehet az egyesített elmélethez, mert:

- társadalmi morfológiai szabályszerűség jellemzi,
- határozott alakzat kialakítására irányul,
- meghatározott élés- és életformákat vehet fel,
- életalapú, amely identitását az életbe ágyazza.

Mindezek mellett az élettársadalom valamennyi társadalom közös nevezője, amely átíveli, ezért átfogón alkalmazható az egyes tudományterületekre, illetőleg független a tudósok motívációitól. Az élettársadalom univerzális kulcs szerepét töltheti be.

Irodalom

- Ter Teremtés könyve (*Biblia*)
Mt Máté evangéliuma (*Biblia*)
GS Gaudium et spes (pápai enciklika, In: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, 1975, Budapest: Szent István Társulat)
- Balogh Gábor (1997): A szociális biztonság lehetősége az élettársadalomban, In: *Nemzeti stratégia 2020-ig. A mai világ és a jövő forgatókönyvei*, Budapest: Kapu Könyvek, pp. 581-630.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas (1984): *A valóság társadalmi felépítettsége*, in: *A fenomenológia a társadalomtudományban*, Budapest: Gondolat
- Charron-Bost, Bernadette – Pedone, Fernando – Schiper, André (Eds. 2010): *Replication. Theory and Practice*, Berlin etc.: Springer
- Fiske, Alan Page (1992): The four elementary Forms of Sociality. Framework for a Unified Theory of Social Relations, In: *Psychological Review* 99 (4) pp. 689-723
- Fiske, Alan Page (2000): Complementarity Theory. Why Human Social Capacities Evolved to Require Cultural Complements, In: *Personality and social Psychology Review* 4 (1) pp. 76-94
- Fokasz Nikosz (Szerk. 2003): *Káosz és nemlineáris dinamika a társadalomtudományokban*, Budapest: Typotex Kiadó
- Hartig-Perschke, Rasko (2009): *Anschluss und Emergenz. Betrachtungen zur Irreduzibilität des Sozialen und zum Nachtragsmanagement der Kommunikation*, Wiesbaden: VS-Verlag
- Kagan, Jerome (2009): *The Three Cultures. Natural Sciences, Social Sciences, and the Humanities in the 21st Century*, Cambridge University Press
- Kelso, J. A. Scott – Engstrom, David A. (2006): *The Complementary Nature*, Cambridge – London: The MIT Press
- Mainzer, Klaus (2005a): *Symmetry and Complexity. The Spirit and Beauty of Nonlinear Science*, New Jersey–London etc.: World Scientific Publishing
- Mainzer, Klaus (2005b): Symmetry and Complexity in Dynamical Systems, In: *European Review* 13 (2) pp. 29-48.
- McManus, Chris (2003): *Right Hand, Left Hand. The Origins of Asymmetry in Brains, Bodies, Atoms and Cultures*, London: Weidenfeld and Nicolson
- Miller, John H – Page, Scott E. (2007). *Complex Adaptive Systems. An Introduction to Computational Models of Social Life*, Princeton–Oxford: Princeton University Press
- Nánay Bence (2000): *Elme és evolúció. Az elmefilozófia és a kognitív tudomány evolúciós megközelítése*, Budapest: Kávé Kiadó
- Neuliep, James W[illiam] (Ed. 1991): *Replication Research in the Social Sciences*, London – New Delhi: Sage Publications
- Parsons, Talcott (2008 [1964]): Evolúciós univerzálék a társadalomban, In: *Replika* 61 pp. 95-116.
- Parsons, Talcott (2000 [1971]): A modern társadalmi rendszerek, In: Felkai Gábor – Némedi Dénes – Somlai Péter (2000): *Szociológiai irányzatok a XX. században*, Budapest: Új Mandátum, pp. 40-61.